

POJAM I PROBLEM TJESKOBE

Mijo ŠKVORC

II — »TEOLOGIJA TJESKOBE«

U *Romanu o čovjeku* opisuje G. Simenon tjeskobu Adama i Eve. Gledali su kako na svijet pada prva noć. Sav im je svijet gurnut pod znak pitanja. »Tko zna nije li to bila najstarija tjeskoba na svijetu... dok su netremice gledali kako vatrena zvijezda propada u ponor, odnoseći sa sobom svjetlo, toplinu, možda i sam život!«

Taj osjećaj nije odselio iza čovjekova srca. Naselio se u sav čovjekov život. Prozeo mu ovostrane i onostrane spoznaje. Ukorijenio se i u religijama. U njima je otkrio i lice i naličje: osjećaj nemoći i osjećaj krivice. Pritisak nad životom, jer je netko iznad mene; pritisak u životu, jer je strašno zlo u meni. Taj dualizam tjeskobnosti treba riješiti. Ljudi su uvidjeli da se drugačije rješava u religiji, drugačije u magiji. Magija je čovjeku priskakala tobože u pomoć, i to pomoću ljudskih ili demonskih sila. Religija, naprotiv, zaziva pomoć i dobrotu božanstva. Svjedoče to svi magijski sistemi — od primitivnih šamanskih do dotjeranih masonskih. Svi su čovjeka dovodili u krug vlastitih sila ili na rub samoga podzemlja. Religije su uvjeravale ljude da nisu dostojni bogova iznad sebe, jer oni su, doduše, poželjni, ali daleki i strašni. Sveto je po sebi srodno s tjeskobnim, jer u njemu spoznajemo »uvjet života i vrata smrti«. M. Eliade kaže da neobične sile zastupaju neobični ljudi, neuropati, zagonetno osjetljivi za nešto uzvišeno i neobično.

NEKRŠĆANSKE RELIGIJE O TJESKOBI

Heroji i bogovi, poznato je, zagonetna su mješavina i amalgam uzvišenoga i groznoga. Indijski bogovi i božice pokazuju »slatku i užasnu stranu«. Dobro i zlo u duši, istina i laž u pameti, jedinstvo i mnoštvo u biću, razne mogućnosti u životu, svjetlo i tama u prirodi, radost i prijetnja na svijetu... sve je to ispremiješano u religiju kao na golemim frizovima kamenih pagoda.

Srce je vazda čeznulo da prebaci most nad sve te protivnosti i ponore. Maya u Indiji, Zervan u Iranu, Moira u Grčkoj, Satanael u bogumilstvu žele si podrediti sve suprotnosti i ljudi i bogova (coincidentia oppositorum). U naše dane smislio je Jung i u nama jedinstvo

našeg vlastitog »ja« kao spojnicu između sudbonosnih napetosti koje probijaju iz duha i tijela. Androginijski, muško-ženski tip božanstva, koje posjeduje moć da samo rađa ili druge bogove ili ljude, prema tvrdnji M. Eliade, jest znak kako čovjek želi zatrpati pukotine što u njemu zjape i kojih se straši.

Sve istočne kulture obojene su religiozno. U njima se tjeskoba ne javlja »moderno otvoreno«. Nepoznata im je naša tjeskobnost pred fenomenom smrti u ovako razgraničenoj napetosti. Za istočnjake smrt nije bila uništenje, nego promjena. Smrt je tek anestezijom modernog ateizma »oslobođena« od metafizike, a to znači osiromašena. Istok živi pod utjecajem pojma *Maye*. *Maya* je iluzija prebačena preko sve stvarnosti. Čovjeku prikazuje jedan privid kroz koji mora proći da se dotuče do srca onoga što je Sve. Sama istina o Svemu ostaje prikrivena i nadvremenska. Smrt čovjeka potresa tjeskobom, ali ga može i otrijezniti, jer čovjekova smrt je ujedno i nestanak *Maye*, prividnosti svijeta. Treba umrijeti u povijesti i povijesnom zbivanju, promjenama i prolaznosti, kako bismo počeli živjeti Bitku! Zapad niječe Biće izvan povijesnoga tijeka. Istok niječe Biće u povijesnom tijeku. *Maya* ima golemu ulogu: mora biti iskustvo i oslobođenje od iskustva. Zato je i sama tjeskoba pritiješnja spoznajom da kroz maglu *Maye* dolazimo na sunce *Istine* i *Bića*.

Grčka je tragedija povezana s nutarnjim osjećajem tjeskobe. O tome je pisao Nietzsche. Dionizijske svečanosti, prethodnica svih karnevala, željele su seksualiziranim obredima nadvladati dvojstvo i osvojiti jedinstvo. Teško je to išlo. Iza razbludno vedre fasade Olimpa zijevalo je ništavilo. Nietzsche je donio odgovor kralja *Madisa* jednom drugom *Dionizu*: »Najbolje stvari na svijetu ne možeš imati. A to je — ne biti rođen, ne biti, biti ništa!« Grci su živjeli u tjeskobi. Stvorili su dva niza bogova kako bi postajali i na njihov račun. »Bogovi su rođeni iz *Dionizova* smiješka, ljudi iz njegovih suza.« *Schuhl* misli da u Grka postoji tjeskoba krivnje i tjeskoba usuda. Prvu stvara čovjek radeći protiv savjesti (sjetimo se *Antigone* i *Ibikovih ždralova!*), a drugu donosi neumitnost poretka (znamo za *Prometeja!*). Tako nam *Eshil* u *Agamemnonu* riše lanac zločinštava što ih ljudi vrše a bogovi osvećuju.

Razni tipovi pitagorejaca pokušali su smiriti čovjeka. Isto tako i sistemi raznih metempsihloza i reinkarancija, misao o vječnom povratku u Nietzscheovu stilu (o čemu je snatrio i *Buda Sakjamuni*) — htjedoše izmiriti čovjeka i smrtnost, najdublju želju da živimo i najstrašnije prijetnju da selimo. I *Parmenid*, prauzor velikih monističkih sistema, stavlja iznad svega Nužnost — *Ananke*. Ona mu se čini bolja od neshvatljive *Moire*, *Sudbine*, jer nam ipak rađa *Ljubav*, *Eros*. O tome je razmišljao i pisao mudri *Platon*.

Mnogi misle da je grčka civilizacija prestala kad su napustili tragediju i započeli komediju; kad su mjesto potresnog razmišljanja uveli površnost i zaborav. Negdje na sredini diže se svijet *Sokratov*, što ga osvjetliše *Platon* svojim zanosom i *Aristotel* svojim realizmom. To je doista bio kozmos, prostor sredene misli, gdje se je čovjek malo smirio suočivši se s božanstvom koje nije zlo.

Epikureizam nije bio doduše tako »crn« koliko ga slikaju. Ali nije mogao ukloniti čovjekove tjeskobe pred patnjom i smrću. Duhovita izreka da smrti nema dok smo živi, a da nas nema kad ona dođe — nije odgovor na tjeskobu. Nijekanjem ne možemo uništiti stvarnost koja nas muči.

Ni stoicizam nije bio bolje sreće. Svijet za stoike nije prazan, ali je neminovno i neshvatljiv. Sve se slijeva u neko nejasno jedinstvo života, providnosti, radosti, straha i nade. Hoteći proizvesti jake ljude, stoicizam je stvorio bjegunce iz života. Exitus patet! Vjerujemo primjeru uzornog Seneke.

Kasnije su gnostici svih boja, manihejci i katari na raznim krajevima smirivali čovjeka time što su mu tumačili — zlo. Htjeli su ga na taj način osloboditi od skrupula. Dr Eck misli da je svaki skrupulant manihejac, jer »apsolutizira« zlo.

TJESKOBA U OBJAVI

Kršćani stoje pred tjeskobom i muče se u njoj. Bog ih ne štedi. Krist izjavljuje: »Imat ćete tjeskobu...« Mislilac Mounier ispravno piše: »Kršćanstvo ničim ne dokida osobne drame. Za svakoga, naime, od nas — ako se gledamo individualno — spasenje je uvijek u pitanju. Kraljevska odsutnost transcendentnog Boga uvodi u najživlju vjeru neotkloniv elemenat straha i tjeskobe.« Krist je donio mač. Unio u dušu stanoviti nemir. Spasenje se pribavlja kroz strah i drhtavicu, tvrdi sveti Pavao. Tjeskoba raste sa spoznajom i zalaganjem. Ona ne raste samo iz pojma krivice. Svi sistemi stavljaju čovjeka pred odgovornost: razum u racionalizmu, države i rase u rasizmu, partije u komunizmu, demona u šumanizmu... Kršćani imaju narav kao i drugi ljudi: imanentno sitnu, transcendentno prozvanu i pozvanu. Kršćanstvo pokušava odgovoriti i pružiti ruku. Ali ne čovječju, nego Bogočovječju. Nada je tu, jer je kršćanstvo velika religija spasenja. Ali se »put nade provlači kroz tjesnac tjeskobe« — reče Thibon.

Dr Eck tvrdi da kršćanin mora razlikovati normalnu tjeskobu od patološke. Patološka može biti ishodište. Odatle polazi uzbuđena duša na put istraživanja. I kad se zatim suoči s tjeskobom u sebi, reći će s Hansom Ursom von Balthazar — »da se Božja riječ ne plaši tjeskobe«. Bog se javlja kao dobar poznavalac naših tjeskobnih minuta. Ne oduzima nikome toga egzistencijalnoga tereta. Tjeskobu gleda kao »jednu od temeljnih činjenica ljudske naravi«. Kršćanin se neće potpuno složiti sa psihijatrom Daimom da je svaka patološka tjeskoba plod grijeha. Da je ona kidanje s Bogom. Ali će se dobro zapitati u kakvom je rodbinstvu s nutarnjim neredom i zlom.

STARI ZAVJET O TJESKOBI

Ecclesiasticus (40) spominje ljudsku muku i tjeskobu od krila prve matere Eve do naručja opće matere Zemlje, od kolijevke do lijesa. Pisac te knjige osjeća drhtavicu pred »makrokozmičkim antinomi-

jama i mikrokozmičkim disonancama«, rekli bismo s Reinholdom Schneiderom. Nemoć je posvemašnja. Usud je preodređen. Knjiga *Ecclesiastes* (9 i 11) pokušava dočarati darove svjetla i života. Ali je prizvuk na kraju težak: nadolaze godine mraka! Pred samom smrću ne treba odviše strepiti, jer je svima dana od Boga. Napokon se sve pronalazi u zajedničkom sumraku šeo!a!

Tjeskoba je oslikana kao otrovna magla koja se diže iz baruština grijeha. U taj mrak Bog ne ulazi. Grešnici se u njemu raspadaju. Fygades, bjegunci pred očima Providnosti, željeli bi se negdje sakriti i ostati zaboravljeni (lethe). V. Hugo opisao je to u pjesmi *Savjest* motreći Kaina. Grešnici ne žele svjetla, i to im je na propast — veli Izaija (29, 15). Iz svjetla se ruše u svijet privida, prikaza, užasa. Njihovo svjetlo vara: neukusno oponaša sjaj grma koji ne izgara i pustinskog stupa koji noću čudesno blista. Ali to je za njih žar prepun straha (fobu pleres). Ima i lažnih liječnika, sjetimo se čarobnjaka u Egiptu koji su ljude navodno oslobađali od takvih utvara. A strah što ispunja ovu tjeskobu otvara stalno nova vrata — novom strahu, u beskraj. U grozotu. U nebitak. Loch to mjesto tumači ovako: »Strah djeluje na dva načina: ruši u očaj jer je pomoć nemoguća — i povećava muku jer je povratak nemoguć. O tom se strahu ništa razložno ne može razmišljati. Sve je to jedan slijepi strah.« Bog je mogao izvana plašiti skakavcima, a iznutra — savješću! »Zlikovac bježi mada ga nitko ne progoni«, napominje *Knjiga Priča* (28, 1), znajući dobro da zlikovca progoni Bog.

Dobrima je, pedagoški, izrečena druga sudbina. »Ne bojte se!« Budi bez straha, ja ću te spasiti (Iz 41,10). Srce nalik na Božje srce živi bez tjeskobnog straha. U *Psalmina* izgara to uvjerenje (108, 6; 56,5 i dr.). To znači da se Božji čovjek boji — samo Boga. Bog je prije svega *mysterium tremendum*, tajna koja ispunja strahom. Boga ne možemo obžaliti, niti otkloniti, niti zaboraviti. Možemo ga se, tvrdi starozavjetni pisac, samo bojati. »Bog jedini neka bude vaš strah i vaš užas!« (Iz 8, 13) Abraham ga je gledao u veličanstvu, Mojsije isto tako. I drhtali su. Kakav je strah obuzeo sinove Izraelove kod Sinaja! »Neka nam ne govori Gospod...!«, ustrašeno su vikali. Bog ne baca čovjeka u tjeskobu, ali ga od tjeskobe čuva zapravo drugom tjeskobom! Pun je obećanja i prijetnje (Deut 28). Čovjek je tjeskoban zbog zlikovaca, zbog grijeha i zla. Znači — zbog pogaženih Božjih prava (Ps 44, 1; 18,2). Ps. 107 opisuje Boga kao ozbiljna provodiča u životu: dovodi nas do ruba tjeskobe kako bismo pročišćeni opet došli k njemu. Četverostruka prijetnja raznim zlima izaziva krik za Bogom. »I on ih je izbavio od njihovih tjeskoba!« Bog i ne želi i ne očekuje drugo što osim krika! Na tom se gradi sva vjernost obećanja i Saveza: Bog priskače u pomoć čim čovjek zavapi.

Von Balthasar misli da je najjača slika tjeskobnog čovjeka — Job. Muče ga strašne slike, gleda nečuvene strahote. Job je čovjek ustrašen pred Bogom (23, 15). Muči ga dvojaka muka: grijeh i patnja. Optužba zbog zla i nevinost koja se dijalektički brani. »Job opstoji u golom strahu pred Bogom.« Kad mu je oduzeto sve, čak i dobar glas poštena čovjeka pred ženom, pred prijateljima i pred Vječnim, ostaje kao *existentia pura*, goli opstanak... Ne obazire se više ni na koga na svi-

jetu, jer osim žene više nikoga ni nema. Traži posrednika i želi se obraniti Božjom pravdom. Od Boga priziva na Boga (16,19). Od Boga koji je poprimio crte krvnika na Boga koji bi govorio ljudski.

Stari zavjet poznaje »klimu straha«. Čovjek je pred Bogom biće nepostoјano i opominjano. Tjeskoba odvlači grešne od Boga i Boga od njih, to je neki predznak pakla. Tjeskoba pravednih zaziva Boga i on se javlja, kao i Jobu na kraju velike rasprave, te ih izvodi iz tame u svjetlo. Ali potpunog rješenja: kako da se u životu ukloni tjeskoba i zamijeni smirenjem — Stari zavjet nije donio.

NOVI ZAVJET O TJESKOBİ

Novi je zavjet dopunio i usavršio Stari. Dodao mu nove dimenzije svemu, pa i tjeskobi. To je Zavjet za sav svijet. Zato se bavi općom tjeskobom svijeta koji ide na sud pred Boga. Luka opisuje posljednja vremena kao doba strave (21,25). Ivan u *Otkrivenju* isto tako (6,16). Nestat će nepotrebnog vanjskog dekora. Nitko više neće s Bogom igrati igru »skrivača«. U joelovskom »danu gnjeva« svatko sam obračunava s Bogom.

Vizija Knjige Mudrosti penje se k vrhuncu: gotovo je nemoguće izdržati! Grešnici u svojoj tjeskobi očekuju posljednje tmine ponora, o kojima Stari zavjet nije imao dovoljne predodžbe (Otkr 9). Nestalo je — ako smijemo govoriti sa psihologom Lerschom — *Lebensangst*, jer su minule sve muke ovozemnog opstanka; čovjek napušta i *Weltangst*, pritisak svijeta, prirode i povijesti; preostaje *Binnenangst*, nutarnja tjeskobnost koja se ne odbacuje (opera enim illorum...), a to je sam život kao gubitak i nepopravljiv neuspjeh.

Novi zavjet reljefno slika i tjeskobu dobrih duša. Njih kadikad plaši sam Bog. Znamo noćni prizor na jezeru (Mt 14,24). Ali u istoj tjeskobi isti Bog i tješi! Strah se često spominje (Zaharija, Gospa, Josip, Petar, učenici kod preobraženja, u Getsemaniju; žene na grobu, učenici iza uskrsnuća). Često se spominje i riječ hrabrenja!

Sve tjeskobe nađoše mjesta u srcu Gospodinovu. To za nas postaje neshvatljiva stvar: Bog u tjeskobi. U životu ga vidimo kako potresen dršće. U Getsemaniju motrimo jezovit užas. Božanska osoba pati u ljudskoj naravi patnju koju Bog sam pripušta najboljem srcu. Bog pati radi svijeta, koji bi bez njega bio zauvijek izgubljen. Prihvatio je tjeskobu, bez ikakve utjehe ljudi. Iz nje mora poteći utjeha i snaga za sav rod. To je »apsolutna tjeskoba«, odmjereno ali duboko prikazana u Pascalovu *Kristovu misteriju*. Njoj više ništa ne nedostaje, ona ostvaruje bolnu definiciju odbačenosti i straha, ona postaje mjerom i opravdanjem za svaku drugu tjeskobu. Na križu zapuštenost prelazi u vapaj. Preostaje samo smrt. Čas tame progutao je svjetlo. Bol je to kao u žene koja rađa. Ostavljenost koja udaljuje od najmilijega, od vječnoga Oca.

U toj tjeskobi rodila se novost svijeta — Crkva. U tu tjeskobu utapaju se sve tjeskobnosti svih ljudi krštenih u Kristu (2 Kor 6,4).

Utjelovljenje Kristovo prodor je u sva carstva zemlje i podzemlja. To je osvajanje jedinstva. Svi elementi svijeta, sve prijetnje Sotone,

sva zla i grijeh, mučne kušnje i sama smrt — razbijaju se o stijenu utjelovljenja. Sotona je napokon »izbačen napolje«, smrt je izgubila svoj »žalac«. I tjeskoba, čovjekov zlokobni pratilac od početka, bačen je s drugim neprijateljima Bogu pod noge. Čim se rodi zora vjere, bježi noć bojazni. Mjesto nemira dolazi mir, stečevina križa, radosna vijest anđela. Bog smiruje srce, jer je veći od svakoga srca. Mjesto praznine i tmine, u srcu se nastanjuje Duh svjetla i snage. Sveti Ivan ističe prebivanje svjetla, sveti Pavao život smirenja.

Bog sudac pokazuje preko Krista lice Boga Oca. Ako nestaje nepotrebnog straha pred njim, koliko će manje straha ostati pred neprijateljima? Krist je jasno govorio da se njegovim ne plaše nikakvih zala, da se ne plaše progonstva, da se boje jedino onoga koji može i dušu i tijelo baciti u propast. Isusov »ne bojte se« i divni »mir vama« stvara najutješniju poruku Novoga zavjeta. Tješši nam srce i u samim tamnim nevoljama: i one će nam donositi radost (Mt 5,11). Pavao će u tom duhu napisati da ćemo se hvaliti svojim nevoljama. On će sam podrtavati od radosti zbog križa (2 Kor 7,4). Kršćanski su mučenici istim putem išli u smrt s pjesmom na usnama.

Tako se kršćanin sa svojim Kristom nalazi zapravo s druge strane tjeskobnosti. Schmaus pripominje kako s njime prekoračujemo »biološku« tjeskobu i oslobađamo se »eshatološke«. Kad se čovjek prestane plašiti (tjeskobno i nemoćno) stvari, ljudi i smrti, onda ga neće zbuniti sve današnje filozofije tjeskobe. One žele uvjeriti dušu da mora jednostavno primiti, kao obzidani usud, svu tjeskobu opstanka. Kršćani odgovaraju odlučnim: ne! Kršćanin osjeća tu tjeskobu, no dok joj se podlaže, znači da nije dovoljno slobodan i osiguran u svome Kristu. Njega tjeskoba ne smije smrtno izraniti niti pobijediti. Ovaj život, uza svu skučenost i preuske granice, nije za njega posljednja riječ. Za dušu je dovoljno da vidi kako je netko kraj nje zdrav i jači od svih jada. Odmah i sama poželi zdravlje. Uz kršćane je njihov Krist. »Ja sam s vama u sve dane...« Zato su istim duhom pobjeđivali tjeskobu antike nekoć, kao što pobjeđuju tjeskobu egzistencijalizma danas.

Danas je na svijetu toliko nerveze i tjeskobnosti upravo zato jer nema dovoljno punih kršćanskih ličnosti koje bi mogle razbijati oblake i pokazivati sunce — misli H. Urs von Balthasar. Patoškoj tjeskobi može se uvijek s uspjehom protiviti i oduprijeti kršćanin koji se ne klanja zvijeri! Nikad on neće oholo prezreti onih koji su oko njega tjeskobni. Samo će im se ljubavlju pokazati put slobode. On zna puniji plan života, »teret slave«, smisao kušnje. Zna da je i sam put smrti prohodan (gangbar); da je smrt prije sastanak i doček nego rastanak i odlazak. »Ukočenost tjeskobe preobražava se u drhtavicu očekivanja: Gospodin dolazi!« (J. Goldbrunner). »U ljubavi nema straha: savršena ljubav isključuje strah, jer strah uključuje kaznu. I tko se boji, nije posve savršen u ljubavi!« (1 Iv 4,19).

Krist je od svijeta preuzeo tjeskobu (koja je svijetu zbog zla zbilja nešto vlastito) da mu zauzvrat daruje nešto što je njemu, Bogočovjeku, vlastito: radost, mir, sigurnost. Sva ta radost, kako nam tumači Krist Pashe i Pavao svojim pismima, izvire iz križa. Križ je za ljudske poglede užas i vrelo tjeskobe. Po Kristovoj preobrazbi križ postaje pravi

transpormator: prima na se bujicu straha i tjeskobe, a sve to istinom, ljubavlju, milošću i predanjem pretvara u božansko posinovljenje. Tu se kršćani, »kršteni u smrti Kristovoj«, preobražavaju: podvrgnuti su izvana istim bijedama kao i drugi, ali su svoje srce, raspeli s Kristom, priljubili uz njegovo srce. Iz njega u njih struji besmrtna vedrina i snaga. To je, dakako, stvar vjere, koja se ne proživljava u »eksperimentalnoj psihologiji«, nego u životnom povjerenju i predanju. Sve to korjenito djeluje na čovjeka, pomaže mu da se duh očovjekosmisli i obogsmisli.

Korijen objektivne tjeskobe za kršćane je grijeh. Zato se u toj tjeskobi odražava sav spektar grešnih posljedica: okretanje natrag, bijeg, životna skleroza, neplodnost, uvjerenje da je sve izgubljeno, da propadamo u ponor i ropstvo, potreba da se skrijemo u rupu i neodgovornost... Naprotiv, tjeskoba križa ukorijenila se u ljubavi Božjoj. U sili Božjoj! Ta ljubav prihvaća tjeskobu zato da je uništi. Ta je ljubav sušta protivnost grijehu: otvorena je, dariva se, plodna je, osigurana, široka, perspektivna, puna slobode. Križ donosi hrabrost. Preko križa prerastaju u hrabrost sve muke i sama smrt. Tu hrabrost kršćanin dobiva u činu vjere, preko nade. Time predaje i sebe i svijet Bogu.

Nebrojeno puta tražili su i Krist, i Pavao, i Ivan i Petar ovu hrabrost i ustrajnost u vjeri. Dosta je navesti primjer Kristov kako hrabri sestre i učenike kod smrti Lazareve (Iv 11). Kako se ti doživljaji dižu nad Jobovu nevolju i tjeskobu! Job je daleko sličniji antiknim kažnjivim herojima, jer se bori sam i sa ljudima, koji ničega ne razumiju, i s Bogom, koji mu je jedva shvatljiv. S Kristom, naprotiv, srce prolazi tunelom vjere — sigurno da je na drugoj strani svjetlo života. »Ja sam uskrsnuće i život...!«

Prema volji Očevoj, po zakonu solidarnosti, Krist je odbolovao sve spasiteljske patnje, donio darovnicu za sve grijehe i nemilost svijeta. Zato je i njegova pobjeda nad tjeskobom veličajna i sveopća. I kršćansko je shvaćanje tjeskobe, baš kao i milosti, isto tako općenito i katoličko. Nema izolirane pokore, nema osamljenog oprostjenja. Pojedinačna krivnja i praštanje mogu se zamisliti samo u starozavjetnom sistemu osobnog i nacionalnog izolacionizma. Kršćanstvo ima novu zapovijed — sveopće ljubavi. Novi program — sveopćeg spasenja. Kršćanska tjeskoba silom toga zakona zapravo je bol što »sami nismo sveti« (L. Bloy) i što našoj braći prijeti možebitna propast. Zajednica spasenja grli sve. Smisao za otkupiteljsku žrtvu tjera kršćanina i na križ, koji baca milost na sve uglove svijeta. Sva kršćanska radost probija iz ove točke solidarnosti: među kršćanima na zemlji plamsa radost, kao i na nebu, zbog spasenja svake duše. Oštrinu toga problema izrekao je Pavao: biti proklet i odijeljen od Krista radi braće. Ovdje možemo proosjetiti apsolutnu nemoć pojedinaca i čovječanstva da nešto pozitivno urade s grijehom. To je teret pretežak za čovječje srce. Nikakva sila povijesti, rođena od zemlje, ne može tu ništa. Svijet se mora povjeriti patnji Jednog Jedinog, koji križem i uskrsnom pobjedom može razoriti svu svjetsku ovozemnu i svu nadsvjetsku eshatološku tjeskobu.

Tjeskoba križa dariva nam milost na višu potenciju. Velik vidik spasenja! Tama Golgote nikad neće potpuno sakriti svijetli horizont

vjere, nade i ljubavi. No, može ga prilično ugroziti i zamračiti. Za kršćane je i ta tjeskobna tama bitni vidik vjere. U toj se vjeri predaje nebeskom Ocu sve naše kako bismo primili sve njegovo. Tako je prije nas uradio Sin na križu. Mi znamo, s Kristom, da postoji kraljevstvo istine, pouzdanja, milosti i ljubavi. Ali, kao da i pred tim rajem stoji anđeo s mačem. Sav mrak vjere prihvaćamo iz ljubavi. A mrak grijeha na srce se navlači iz neljubavi, često iz mržnje. Slika se Božja pred očima skriva, kao u Svetom tjednu. Dok se po grijehu ništi. Ovdje kroz mrak raste vjera. Po grijehu pak mrak guši povjerenje.

Iz ovih misli možemo izvući »prvi zakon kršćanske tjeskobe«, kao što je to učinio H. Urs von Balthasar: *»Kršćanstvo i može i želi osloboditi čovjeka od tjeskobe grijeha. I to uz uvjet da se čovjek otvori otkupljenju i njegovim zahtjevima. Umjesto tjeskobe grijeha srce dobiva slobodan pristup Bogu, bez tjeskobe, u vjeri, nadi i ljubavi. No ovi darovi, kako su nikli na križu, mogu roditi nov oblik tjeskobe, koji je dar milosti, a provire iz kršćanske solidarnosti.«*

Krist nije mogao griješiti. Nije ga mučila tjeskoba grijeha. Ali kršćani, i u milosti, i s pogledom na križ, mogu griješiti. I to teže, ubitačnije, Bogu mrskije nego ikakav poganin. Nitko ne može biti *simul iustus et peccator*, kako su učili Luther i heidelberški katekizam. Ipak, svaki kršćanin može biti polovičan. U njemu se rađa tjeskoba nedosljednosti. Na njemu se vidi da nema otkupljenog lica. Da je nesretan jer nije Božji. Tada se i naša kršćanska tjeskoba nekaako ruši u Stari zavjet. Ondje se živjelo u nedoumici i nerazmjeru između obećanja i stvarnosti. Zato su mnogi starozavjetni pravednici mnogo patili. Naše je kršćansko otkupljenje eshatološko. Konkretno je naše stanje grešno i sadašnje. Napetost je tu. Zato nosimo strah i nadu, sigurnost i nesigurnost.

Sveci su poznavali u dimenzijama i putokazu milost pravu vrtočlavicu. Bilo im je jasno da gube tlo samo onda kad su sami krivi. Krist nikoga ne gura u ponor kojim prijeti, nego sve vuče u nebo što ga otvara. Samo treba priznati da je čvrsto tlo u Bogu, a ne u čovjeku. Grešnik, na žalost, želi ostati u sebi (kao srp svinut sam u se, veli E. Brunner), a ne želi ući u Boga. A tko misli ostati i u sebi i u Bogu, i u svijetu i u nebu, ruši se u neku gadnu provaliju posrijedi. Vjera, ako je živa, sigurno je i hod naprijed. Ona je čvrsto tlo. Tko se u vjeri iza grijeha pokaje, preporođen staje na sigurno tlo. Čim je čovjek uvjeren da može na Božju stranu, ne smije oklijevati i pitati kako je to moguće. Bog djeluje neslućenom i bezgraničnom dobrotom. Tjeskoba mnogih kršćana nije u tome što griješe. Ona je u tome što nemaju dovoljno vjere i nade. Svode Boga na svoju psihologiju i mjeru, umjesto da sebe bace na stazu Božju i izmjere se metrom milosrđa. Vjeru primaju i motre tek izvana. Lišavaju je nutarnje jezgre, nade i sigurnosti.

Tjeskoba grijeha isključuje tjeskobu križa. I obratno. U tome su pogriješili Luther i Kierkegaard, jer su gledali tjeskobu kao dijalektičko njihanje od jednoga pola do drugoga. Dijalektička tjeskoba nije dogmatska. Kierkegaardova tjeskoba nije kao Kalvinova — tjeskoba pred sudom Božjega predodređenja. Ona vrišti pred ponorom vlastita

duha (kako smo prikazali u prvom članku). U taj analizi tjeskobe Kierkegaard je veza između Luthera i Heideggera.

Katolik vjeruje da ne postoji samo objektivno nego i strogo subjektivno otkupljenje. I put od križa do duše je prokrčen, od grijeha do milosti otvoren. Nijedan se kršćanin, međutim, ne može poistovjetiti s Kristom »sine glossa«. Jedino se može nazvati njegovim svetohramstvom i prijateljem. Dok je živ, ostaje u zajednici grešnikâ. Mi smo tjeskobni zbog osobnih grijeha, kojih Krist nije imao. I naša milost ne odnosi s nas velike povijesne sudbine grešnika. Mi smo Krista razapeli. Milost je u »pripravnom stanju« da oprost i spasi.

Odatle se može s Ursom von Balthasarom izvesti drugi zakon kršćanske tjeskobnosti: *»objektivno djelo otkupljenja nije nam jednostavno oduzelo tjeskobu grijeha, jer smo grešnici i to možemo uvijek biti. Te se tjeskobe možemo osloboditi samo toliko koliko uđemo u svjetlo vjere koje nam dolazi s križa. To je živa vjera koja u nama djeluje. I kad nam je dopušteno da sudjelujemo u agoniji križa i Kristovoj tjeskobi, između onoga koji je prvi i potpuno isplatio dug i svih drugih ostaje velika distanca.«*

Krist čovjeka provodi iz tjeskobe grijeha u tjeskobu Križa. Puni ga radošću kršćanske bogovijesti. Tako je to u mističnoj noći, tako je kod svih pravih konveriteta, tako je i kod onih običnih (u ispovijedaonici). Pad u noć može čovjeka grozno uplašiti. Ali samo Božji Sin, rođen u vječnom svjetlu, može na seizmografu svog srca do kraja izmjeriti kakve su dubine i strahote u koje se može survati čovjek napušten od Boga. Na tome se zasniva »napuštenost« mnogih pravednika koja slijedi iza »utjehe«. Kršćanska askeza pozna sve te pojave. Njihov se naglasak pojačava u mistici.

Strah pred vlastitim »otkrićem«, pred mislima koje nas dovoljno sude, pred egoističnim preostacima i u samim djelima ljubavi, mogu zbuniti i najpredanije duše. Bog im je prisutan, ali iza zastora. Muče se i svijaju jer ga ne vide. On ih gleda i prati, premda nevidljiv i naoko udaljen. Ali takva tjeskoba o kojoj nam i najnevinija stvorenja (poput svete Male Terezije) ostaviše nepobitna i potresna svjedočanstva, najsigurniji su znak da duša prolazi kroz srce Raspetoga, da se s njim sve tjesnije veže, da je za čovječanstvo priznata kao suokupiteljska žrtva.

Izmučen Bernanos izrekao je to ovim riječima: »Mi stvarno želimo što hoće On. I ne znajući mi uistinu hoćemo naše muke, našu patnju, našu samoću, dok si samo izmišljamo da želimo naše užitke. Zamišljamo sebi da izbjegavamo smrt, dok uistinu želimo ovu smrt, kao što je on htio svojju. Isto tako kao što se on žrtvuje na svakom oltaru na kome se služi sveta misa, i započinje umirati u svakom čovjeku koji je u smrtnoj borbi, i mi hoćemo sve što on hoće. Ali mi ne znamo da to želimo. Mi ne poznamo sebe. Grijeh nas sili da živimo na svojoj vlastitoj površini. U sebe ćemo se vratiti istom za to da umremo, i tu nas on čeka!«

Ovdje kršćanin mora stati. Mora odvagnuti što se pred Božjim sudom zbililo i zbiva. Kristova tjeskoba bila je aktivna, borbena, agonalna. Nepopustljiva s obje strane. Zlo je pritiskalo svim svojim nad-

povijesnim teretom, udarilo Krista u glavu i u srce, mučilo ga na tijelu i duši, okrutno se ali smišljeno igralo nevinim Janjetom. Sila Božja nije u Kristu ni popustila ni uzmakla. Krist je u smrtnom zagrljaju tjeskobe probio »tjeskobni zid«, viknuo je k Ocu, ostao je s Ocem — i pošao u susret uskrsnoj radosti. Sama je tjeskoba životarila kroz noć Golgote, da se razbije u zlatno uskrsno jutro. Kršćani, vezani sudbonosno uz križ i uskrsnuće, prolaze ista stanja.

Nakon toga možemo izvesti i treći »balthasarovski« zakon tjeskobe: »*Bog né da nijednom kršćaninu da sudjeluje (ili mistično ili sasvim obično) u tjeskobi njegova Sina na križu ako mu prije toga nije dao svu snagu za radost i kršćansku misiju, i sve svjetlo vjere, nade i ljubavi. A to znači da mu je prije toga oduzeo tjeskobu grijeha.*«

Walter Pater je dobro upozorio kako iz utrobe katakombi dolazi upravo to značajno svjetlo: u krštenima herojska radost i mirna nada otkrivaju novu dimenziju svjetla. Ono je palo na sav antički svijet bezizlazne tjeskobe koja je željela preživjeti propast »humanizmom«, kalokagatijom, etikom »mjere«. Kršćanska je radost Nečiji dar. Dovoljan da oslobodi od stare tjeskobe. Tako su upravo naši grobovi, nad kojima se proljeva s Apostolovim dopuštanjem najviše suza, mjesta nade i vjere u uskrsnuće. Kršćani čekaju Novi Jeruzalem, zato kraj svojih grobova znadu moliti apokaliptičku molitvu: Veni, Domine Jesu!

NAPOMENA:

I za ovu radnju najviše smo se služili Eckovim i von Balthasarovim djelom, kako smo napomenuli u prvom članku o »pojmu i problemu tjeskobe«. Dobro nam je došao kratak prikaz iz Schmausove *Dogmatike* (IV 2. 424 i dalje). Razni članci iz katoličkih leksikona o teologiji tjeskobe (npr. LThK, I, 556).

Nadodajmo nekoliko misli važnih za naše »agonalno, tjeskobno doba«. Danas mnogi pisci (naročito Bernanos i Claudel) otkrivaju dubinski i pravi smisao kršćanske tjeskobe. U *Razgovoru karmelićanki* Bernanos je u vrijeme značajne revolucije pokazao što je agonalnost i kriza duha, tjeskobnost i obzidanost života, beznadno iščekivanje s jedne i produbljenje nade s druge strane. Claudel je u djelu *Otage (Talac)* obradio lomove koji su ništili stari i dovodili novi poretak. Revolucija je mnoge onesigurala, oduzela im i posljednji tračak nade. Prelomne godine dovode ljude do granice oćaja. Reinhold Schneider doduše pametno kaže (u *Macht und Gnade*, 30) da nema »revolucionarne tragedije«. Ljudi, nepoučeni, umisle sebi da propada nešto vrijedno, viši i bolji »stari« život, koji im je »ozakonjen« bio vredniji od same egzistencije.

Tjeskobu ne smijemo mjeriti sekundarnim oznakama vremena, nego istinskom agonijom srca. Dubina srca, dublja od šest stopa, osjeća pravu manjkavost i bezizlaznost. Znamo da toga ima mnogo pod prividnim »sigurnim životom«, što bi ga E. Mounier nazvao »ustaljenim neredom«. Praznina osamljenost, trajno razočaranje, zvjerski besmisao opstanka proždiru nebrojene egzistencije. Kršćani se gube u istom kovitlacu ako izgube nadu. Naša nada živi od vjere, i čovjeka »désangoisse« (obestjeskobluje) — reče G. Thibon. Ali i

sama nada prolazi tjesnacem tjeskobe zbog opće grešnosti, kako smo već spomenuli.

Usvajamo sud Karla Rahnera kad govori o »mistici grijeha«, što bi se možda bolje izreklo riječima »magija grijeha«. U nju kadikad upadaju i značajni kršćanski pisci (Graham Greene, Luc Estang, Julien Green). Njihova tvrdnja da je dobro preuzimati na se grijeh kako bismo bili solidarni s drugim grešnicima — protivi se stvarnosti križa i pozivu milosti. U Bogu nema tame, u grijehu nema pravog svijetla. Krist je mogao preuzeti na se odgovornost za grijeh jer nije mogao osobno griješiti. Da je mogao sagriješiti, ne bi se smio ponuditi za nas Ocu kao »grešnik«, jer bi propao pod teretom koji vuče u ponor i koji traži novoga Otkupitelja. Ne treba pastj u baruštinu da druge izvlačimo na suho.

SUMMARIUM

*Phaenomeni angustiae significatio religiosa ac theologica solutio praebe-
tur. Imprimis conceptiones religionum non christianarum, in quibus solutio
definitiva non habetur, notificantur. Sed praecipue problema consideratur in
lumine Revelationis Antiqui et Novi Testamenti. Apicem Antiqui in libro Job.
Novi autem in mysteriosa ac theandrica Christi Domini realitate invenitur.
Novum Testamentum non tantum scire omnes fere angustiae quaestiones,
sed et solutiones dare apertum est ex ipsa Christi passione, apostolorum in-
structione, Pauli aliorumque testium instructione. Christiana visio angu-
stiae et peccatum considerat et gratiam. Christi sacrificium viam aperuit
conscientiis in regnum spei. Angustiae vitae et ipsae momentum fiunt trans-
formationis spiritualis.*